

SPRÁVNÍ KOUSEK MINISTRA HOCHENBURGERA. RAKOUSKÁ JUSTICE A ČESKO- -NĚMECKÉ VYROVNÁNÍ PŘED PRVNÍ SVĚTOVOU VÁLKOU¹

MARTIN KLEČACKÝ

Dne 27. července 1912 napsal český místodržitel Franz kníže Thun-Hohenstein bratrovi Jaroslavovi dopis, ve kterém mu sděloval odložení dalších jednání mezi českými a německými politiky z Čech.² K přerušení rozhovorů došlo, aniž by obě strany dospěly k jakékoliv dohodě, a to i přesto, že ještě před deseti dny Franz Jaroslavovi optimisticky oznámil, že vše jde hladce a během čtyř či pěti schůzek by mohlo být hotovo.³ Dvoutýdenní maraton téměř každodenních a celodenních porad nakonec všechny účastníky natolik vyčerpal, že místodržitel, ač nerad, musel vyjít vstříc přání obou stran a další pokračování odložit předběžně na září 1912. Ačkoliv tušil, že tato přestávka může být kritická pro úspěch celé akce, nic jiného mu nezbylo. Únava, a zřejmě i nechuť přizpůsobit své zaběhlé letní zvyklosti, naplánované dovolené a letní byty byly u českých i německých představitelů silnější.⁴ K jejich ochotě dál zasedat nepřispíval ani mimořádně obtížný předmět dohadování. V rámci otázky tzv. vnitřního úředního jazyka se jednalo o to, jestli státní úřady v Čechách mezi sebou budou komunikovat německy či česky, jak bude vypadat úřední styk v rámci jedné instituce, i o to, jakým způsobem se bude civilní správa dorozumívat s četnictvem, armádou, či jak se bude hovořit na poště a na železnici, kde otázka jednotného zprostředkovacího jazyka byla životně důležitá pro fungování celé říše. Tato zdánlivě ryze interní záležitost státní správy, po

1 Tato studie vznikla v rámci řešení grantu Grantové agentury ČR, č. 17-02120S, Česko-německé vztahy v předvečer I. světové války. Edice dokumentů ze smířovacích jednání v Čechách v letech 1913 a 1914.

2 Drašarová, Eva – Horký, Roman – Šouša, Jiří – Velek, Luboš (eds.): Promarněná šance. Edice dokumentů k česko-německému vyrovnání před první světovou válkou. Korespondence a protokoly 1911–1912. Praha 2008, s. 1501, dokument č. 418.

3 Tamtéž, s. 1500, dokument č. 417.

4 Kazbunda, Karel: Otázka česko-německá v předvečer velké války. Zrušení ústavnosti Země české tzv. annenskými patenty z 26. července 1913. Praha 1995, s. 104.

kteří poslancům a politikům nic nebylo, představovala klíčový bod jednání. Její vyřešení čeští delegáti svázali se svým souhlasem ve věci reformy zemského zřízení a voleb do českého zemského sněmu, stejně tak byla nutným předpokladem pro dohodu ve věci způsobu komunikace na úrovni samosprávných orgánů, tedy obcí, okresů a země.

Jazykový problém ve státní správě nebyl v Čechách nic nového. Naposledy do něj autoritativně zasáhla krátká úřednická vláda Manfreda Clary-Aldringena v říjnu 1899, kdy formální stav užívání češtiny a němčiny vrátila před rok 1896, tedy na úroveň tzv. Stremayrových nařízení z roku 1880. Toto opatření sice v českém táboře vyvolalo ohromnou bouři nevole, nicméně nemohlo vůbec zastavit postupné pronikání češtiny do rakouských úřadů tzv. *via facti*, tím, jak za úřední stoly zasedalo čím dál více nacionálně a politicky uvědomělých a aktivních maturantů stejně jako právníků, techniků či lékařů, kteří v úřední praxi používali svoji mateřštinu a těžko jim to mohl někdo zakázat. Prosincová ústava hovořila o rovných právech všech jazyků a paragraf zavádějící němčinu jako státní jazyk nikdy neexistoval. Mimořádně aktivní byli na tomto poli hlavně soudci, kteří se na rozdíl od ostatních státních zaměstnanců těšili alespoň částečné ochraně před disciplinárními prostředky svých nadřízených a vídeňských ministerstev. Jednou jmenovaného soudce bylo možné bez jeho souhlasu přeložit, suspendovat nebo penzionovat jen tehdy, když porušil zákon a proběhlo disciplinární řízení. A to nešlo zahájit pro „pouhé“ užívání češtiny v úředním styku.

Justiční správa v Čechách se na přelomu 19. a 20. století dostávala do vleklé krize související se špatnými postupovými poměry, které byly pro kariéru a vůbec slušnou životní úroveň mladých absolventů právnických fakult zásadní. Nízké platy a vyhlídka dlouhého čekání na povýšení dokonale odrazovaly studenty německé univerzity v Praze, kteří hledali uplatnění spíše v soukromém (bankovním či průmyslovém) sektoru a státní služba se stala hlavním místem uplatnění pro juristy vyšlé z české právnické fakulty v Praze. Převaha českých soudců byla příčinou jejich postupného pronikání i do oblastí s čistě německojazyčným obyvatelstvem, kde státní úřady včetně soudů drželi dosud ve svých rukách německy hovořící úředníci. Podle průzkumu *Deutscher Volksrat für Böhmen* z roku 1907 byla v převážně německojazyčných okresech (těch s více jak 90 % německojazyčného obyvatelstva) polovina soudních adjunktů (hodnostně nejmladších samosoudců) a celá jedna čtvrtina soudních tajemníků české národnosti. Pouze místa přednostů okresních soudů zůstávala zatím z 90 % obsazena německými soudci.⁵ Tento stav byl příčinou nejen protestů ze strany německých poslanců či místních samospráv, ale vytvářel i potencionálně konfliktní situace, mimo jiné jazykové

5 Klečacký, Martin: Iluze nezávislosti. Sociální status c. k. soudce v konfliktu loajalit mezi národem a státem na přelomu 19. a 20. Století. Český časopis historický 112, 2014, č. 3, s. 459–460.

spory mezi přednosty soudů a jejich českými podřízenými, mezi okresními soudci a nadřízenými krajskými soudy. Jedním z problematických okresních soudů byl ten v Teplicích-Šanově, jeden z největších v celém království, kde vedle přednosty, rady zemského soudu Josefa Kassekerta, sloužilo ještě dalších dvanáct soudců, z nichž pět bylo české národnosti.⁶ Jan Mrázek a Karel Frypés se k tomu ještě nacházeli na pozici hodnostně nejstarších, takže museli nezřídka zastupovat nepřítomného šéfa. Zatímco Mrázek se ve svém postavení českého soudce v německém městě snažil vystupovat spíše nenápadně, u Karla Frypése to neplatilo. Tento syn kancelářského úředníka u okresního soudu v Nové Pace vystudoval české gymnázium i právnickou fakultu v Praze a po složení nutných zkoušek se přihlásil k soudní službě.⁷ Teplice byly jedno z jeho prvních přidělení, kde povýšil v roce 1911 na místo okresního soudce a tím se stal i vedoucím jednoho z několika soudních oddělení této soudní instance.

Jak vypadalo jazykové úřadování tohoto okresního soudu, dokresluje zpráva jeho přednosty, který do města sice nastoupil teprve v květnu 1911, ale poměry, s jakými se tam setkal, panovaly podle výpovědi děle sloužících soudců už delší dobu. Šlo o stav, jenž by bylo možné charakterizovat jako úplnou anarchii v jazykových předpisech. Ačkoliv Stremayrova nařízení určovala, že se občan v Čechách může na jakýkoliv státní úřad obrátit v obou dvou v zemi obvyklých jazycích, tedy česky nebo německy, a v tomtéž jazyce mu musí i úřad odpovědět,⁸ chápali čeští a němečtí soudci onu pasáž „v zemi obvyklý“ (landesüblich) dost rozdílně. Pro Čechy se „obvyklost“ češtiny vztahovala na celou zemi, tedy i na hraniční oblasti, kde čeština rozhodně obvyklá nebyla a kde se mluvilo výhradně německy. Pro německé soudce se „obvyklost“, a tím i přípustnost daného jazyka, posuzovala podle tamních národnostních poměrů.⁹ A tak to u jednoho a téhož soudu v Teplicích vypadalo, že v procesním oddělení se česká podání a limine odmítala (jako nesepsaná v jazyce v místě obvyklém), v exekučním oddělení je jeden soudce (české národnosti) přijímal a česky vyřizoval, druhý (Němec) je sice přijímal, ale vyřizoval německy. V nesporném oddělení se česká podání přijímala, ale vyřizovala německy, v oddělení přestupků se sice svědci a obvinění vyslyšali v jejich mateřské řeči, ale česká podání se vyřizovala ně-

6 Národní archiv (NA), fond Ministerstvo spravedlnosti, Vídeň (MS/R), kart. 521, č. j. 25057/1915, podání městského zastupitelstva v Teplicích-Šanově 9. 7. 1913.

7 Krčmář, Jan: Paměti, I. Do roku 1918, edd. Luboš Velek, Alice Velková, Martin Klečácký. Praha – Pelhřimov 2017, s. 181–182.

8 Srov. Fischel, Alfred: Das österreichische Sprachenrecht. Brünn 1910, s. 208–209, dokument č. 373.

9 K problematice jazyka v zemi obvyklého srov. Stourzh, Gerald: Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918. Wien 1985, s. 158–164.

mecky.¹⁰ Podobný stav panoval i u dalších okresních soudů, kde úřadovali čeští právníci, a přednosta soudu měl jen jedinou možnost, jak tento chaos alespoň částečně omezit. Na pokyn prezidenta Krajského soudu v Litoměřicích se rozvrhy práce u první instance sestavovaly tím způsobem, aby z jazykového hlediska nepohodlní soudci přišli co nejméně do styku se spornou agendou. Tento krok sám o sobě už byl ovšem problematický a ve zřejmém rozporu s ustanovením státního základního zákona o soudní moci.¹¹

V roce 1912 podal pražský nakladatel Vilímek u teplického soudu žalobu na lesního adjunkta Ladislava Šodnera v Košťanech, že mu dluží za odebrané knihy 46 K 53 h. Soudce ji však okamžitě zamítl, protože byla podaná česky. O několik měsíců později Vilímek podal další žalobu, tentokrát na Aloise Doušu v Košťanech, že mu také dluhuje. Jelikož však v tu chvíli v příslušném oddělení dočasně zastupoval okresní soudce Karel Frypés, podání beze všeho česky vyřídil a vydal český exekuční příkaz. J. R. Vilímek tak měl nyní v ruce od téhož soudu dvě zcela opačná vyřízení v totožné věci. Zkusil proto své štěstí ještě jednou, a žalobu na lesníka Šodnera podal znovu. Mezitím ovšem zasáhl prezident Krajského soudu v Litoměřicích a okamžitě změnil stávající rozvrh práce; Frypése vrátil zpátky na původní místo a jeho dočasnou agendu rozdělil mezi dva německé soudce. Vilímek tak ani napodruhé neuspěl. A poté co si marně stěžoval u přednosta soudu, předal celou věc Národní radě české, která fungovala coby česká nacionální organizace hájící zájmy Čechů v rámci mnohonárodnostní monarchie. Její předseda a jeden z českých zástupců při česko-německých smiřovačkách František Fiedler předal stížnost rovnou ministerskému předsedovi a ten ji postoupil ministru spravedlnosti.¹² Při podobných jazykových sporech a vlastně všech konfliktních záležitostech mezi českými a německými zájmy zaujímal státní úřady během probíhajících jednání vyčkávací stanovisko. Očekávalo se i v tomto jazykovém sporu, který v Teplicích mezi českými a německými soudci, mezi českými soudci a německou radnicí a okresním zastupitelstvem probíhal již několik let.

V tuto chvíli však zcela nečekaně zareagoval ministr spravedlnosti Viktor von Hohenburger. Ačkoliv prezident Vrchního zemského soudu v Praze i příslušný referent v ministerstvu spravedlnosti označili krok litoměřického krajského prezidenta za chybný, když bezdůvodně změnil platný rozvrh práce a Frypése stáhl, nerespektoval ministr jejich doporučení a rozhodl se pro postup, který měl sjednotit soudní rozhodování stůj co stůj. Hohenburger byl bývalý advokát, po celý svůj život působil ve Štýrském Hradci, kde delší dobu zasedal v obecním výboru.

10 NA, MS/R, kart. 521, č. j. 31271/1912, příloha odpovědi na interpelaci poslance F. Udržala a kol. z 24. 10. 1912.

11 Státní základní zákon č. 144 ř. z. o soudní moci ze dne 21. 12. 1867, článek 6.

12 NA, MS/R, kart. 521, č. j. 3320/1912, zpráva prezidia Krajského soudu v Litoměřicích 27. 1. 1912.

Během Badeniho krize se dostal i do říšské rady ve Vídni a vstoupil zde do německonacionálního klubu.¹³ Jeho povolání do křesla ministra spravedlnosti v roce 1909 bylo spíše překvapením a řešením z nouze, pro svou minulost byl neoblíbený nejen mezi českými poslanci, nejlepší vztahy neměl ani se svým novým šéfem Karlem hrabětem Stürgkhem. Ministerský předseda si na Hochenburgera v srpnu 1912 stěžoval, že jako jediný ministr jeho vlády nebere při svém rozhodování ani v nejmenším ohledy na politickou situaci.¹⁴ Stürgkhova kritická slova měla svůj původ právě ve výnosu ministra spravedlnosti, kterým dne 17. srpna 1912 pod č. j. 3320 prezidentovi Vrchního zemského soudu v Praze doporučil možné způsoby, jak dosáhnout u jednoho soudu jednotné praxe (a to nejen v jazykových otázkách).¹⁵ S odkazem na §§ 25 a 26 zákona o soudní organizaci, kde se hovoří o dozoru přednosta okresního soudu nad službou a o jeho právu rozdělit práci mezi jednotlivé soudce,¹⁶ upozornil ministr pražského prezidenta, že jednotliví šéfové okresních soudů mohou odejmout jakékoliv potencionálně problematické věci svým podřízeným a vyhradit si je sobě, tím tedy docílit požadované jednoty v judikatuře svého soudu. Podobný výklad výše zmíněných paragrafů byl ovšem velmi sporný – vždyť omezoval nezávislost a samostatnost v rozhodování konkrétního soudce, kterému mohl přednosta, pokud by předvídal „nehodný“ verdikt, mimo pravidelný rozvrh práce odebrat jakoukoliv věc a stát se tak vlastně pánem nad rozhodováním (či spíše nerozhodováním) svých soudců.

Hochenburger si byl bezpochyby vědom brizantního charakteru tohoto výnosu a do Prahy jej adresoval coby důvěrný určený pouze do rukou samotného prezidenta vrchního soudu. Ten jej ovšem musel distribuovat dále na krajské soudy a ty dále několika stovkám přednostů okresních soudů, o které šlo především. Bylo nasnadě, že se ministrův text dříve nebo později dostane na veřejnost.

Dne 5. září 1912 přinesly Národní listy na titulní straně článek Tajný výnos ministra Hochenburgera, ve kterém jej ostře odsoudily jako „neslýchaný a libovolný“,¹⁷ ještě ten den napsal ze svého letního bytu v Plané nad Lužnicí František Fiedler, ten, který stížnost na rozdílné rozhodování teplického soudu předal ministerskému předsedovi, Aloisi Rašínovi s otázkou, zda by bylo vhodné na tuto zprá-

13 Adlgasser, Franz: Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848–1918. Konstituierender Reichstag 1848–1849. Reichsrat 1861–1918. Ein biographisches Lexikon. Wien 2014, s. 461–462.

14 Fellner, Fritz – Corradini, Doris A.: (edd.): Schicksalsjahre Österreichs. Die Erinnerungen und Tagebücher Josef Redlichs 1869–1936. Wien – Köln – Weimar 2011, sv. 1, s. 456, zápis 25. 8. 1912.

15 NA, MS/R, kart. 521, č. j. 3320/1912, výnos ministra spravedlnosti prezidiu Vrchního zemského soudu v Praze 17. 8. 1912. Viz příloha č. 1.

16 Zákon č. 217 ř. z. o organizaci soudní ze dne 27. 11. 1896.

17 Národní listy 5. 9. 1912, s. 1, Tajný výnos ministra Hochenburgera.

vu reagovat.¹⁸ Ostrého odsouzení se Hohenburgerův krok nedočkal jen z české strany, když se například Karel Kramář vyjádřil, že dosud nezažil bezohlednější ilojálnost.¹⁹ Ani Němci přesně nechápali, co ministr přesně sledoval²⁰ a ohledně právního výkladu příslušného paragrafu o možnostech přednosty soudu libovolně měnit přiděl jednotlivých případů panovaly velmi rozdílné názory i přímo v ministerstvu spravedlnosti. Nepřehlédnutelným kritikem se ovšem stal v první řadě místodržitel Franz kníže Thun-Hohenstein, který okamžitě pochopil nebezpečí výnosu pro pokračování smiřovacích jednání, naplánované právě na září, jakmile se účastníci vrátí ze svých dovolených. Ve své zprávě ministerskému předsedovi jej velmi diplomaticky označil za „neštěstí“ (Unglück), které zcela podlamuje jeho úsilí o dosažení dohody. A to tím spíše, když se takto zachoval člen vlády.²¹ Thun se nemýlil, veškeré předjednané přípravy se skutečně zastavily, poslanci a další delegáti radikálního ladění se chytli hozeného lana v podobě ministerského výnosu a použili ho jako záminku, proč nepokračovat ve složitých jednáních, která by vyústila v pro mnohé nepřijatelný kompromis.

Předběžné schůzky jazykových expertů obou stran – Eduarda Koernerera z české delegace a německých poslanců Karla Urbana a Julia Rollera – se po zveřejnění výnosu již neuskutečnily a další setkání, audience a jednání se odehrávaly ve věci, jak vydaný výnos zrušit, což bylo s ohledem na prestiž státní správy nemožné, pozměnit, či zajistit kompenzaci na jiném poli. K obnovení oficiálních meritorních jednání, nadějně se rozvíjejících ještě v červenci, již nedošlo ani do konce roku, ani do vypuknutí Velké války. Tento krach v konečném důsledku přesvědčil místodržitele, že se žádná česko-německá dohoda v dohledné době neuskuteční a že mu nezbyvá než patovou situaci v Českém království vyřešit jinak, a to vládním oktrojem. Tyto tzv. anenské patenty pak „dočasně“ přenesly zemskou samosprávu do rukou komise složené ze státních úředníků a jejich konec přišel až s koncem monarchie.

18 Archiv Národního muzea, fond Alois Rašín, kart. 4, F. Fiedler A. Rašínovi 5. 9. 1912. Při přípravě studie jsem využil rukopisu edice korespondence a protokolů z česko-německých smiřovaček z let 1912–1914 připravované v Národním archivu a Masarykově ústavu a Archivu AV ČR.

19 Státní oblastní archiv (SOA) Litoměřice, pobočka Děčín, fond Rodinný archiv (RA) Thun-Hohenstein, sign. A-3 XXIII/H I/b Nr. 283, 2. České straně především vadil implicitně přítomný souhlas s německým výkladem slova „landesüblich“. Ministerský výnos vlastně potvrzoval praxi u soudů v německých oblastech Čech, které trvaly na tom, že „obvyklost“ jazyků se posuzuje podle jejich zastoupení v obvodu příslušného soudu. Že tedy v Teplicích čeština nemůže být obvyklá a ani přípustná jako jazyk soudních podání.

20 Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Nachlass J. M. Baernreither, kart. 34, K. Urban J. M. Baernreitherovi 11. 9. 1912. Podle Urbana byl výnos zcela zbytečný, pro Němce bezcenný a bude využitkován jen českou stranou jako agitační objekt.

21 SOA Litoměřice, pobočka Děčín, RA Thun-Hohenstein, sign. A-3 XXIII/H I/b Nr. 521, 28.

Zbývá odpovědět na základní otázku, jak je možné, že tak slibně se vyvíjející konference přeruší jeden z mnoha běžných výnosů, kterých ministerstva vydávají stovky denně. Jaktože ministr a člen vlády neodhadl, co svým krokem způsobí. Nebo bylo vše předem plánované tak, aby se uměle vytvořila záminka pro české i německé poslance nepokračovat dále v rozhovorech a tím příležitost pro některé členy vlády shodit ze stolu možnou česko-německou dohodu, která by nebyla v jejich zájmu. První možnou domněnku, že šlo o nechtěnou souhru neblahých okolností, neplánovaný důsledek zcela formálního a ordinárního ministerského výnosu, lze vyloučit. Podle dochovaného konceptu se na jeho stylizaci podíleli dva sekční šéfové – Franz rytíř Homma a Hugo Schauer – a podepsal jej sám ministr Hohenburger. Ten – a to je zásadní – také na poslední chvíli svými vlastnoručními vpisky zcela pozměnil vyznění textu navzdory připojeným námitkám obou sekčních šéfů a dlouholetých úředníků resortu justice, kteří znali nejen dosavadní správní praxi, ale ovládali i příslušnou judikaturu nejvyšších soudů ve věci jazykového práva. U advokáta a bývalého poslance Hohenburgera toto s jistotou tvrdit nelze. V čele ministerstva se choval svévolně a nebral ohledy na nic a na nikoho.²²

Podle tajné zprávy policejního ředitelství v Praze prohlásil během důvěrného zasedání Národní rady české její předseda František Fiedler, že během své intervence u ministerského předsedy Stürgkha zjistil, kdo stojí za vydáním výnosu. Jeho iniciátory měli být korutanský poslanec Josef Wolfgang Dobernig a bývalý německý ministr krajan Gustav Schreiner, známý coby radikální a nesmiřitelný odpůrce pronikání češtiny a Čechů do tzv. německého uzavřeného území.²³ Hohenburger výnos vydal s vědomím ministra vnitra Heinolda, který dlouhodobě působil v zákulisí proti tomu, aby se vyrovnací jednání hnula kupředu,²⁴ ostatně Franz Ferdinand d'Este se vyjádřil v tom smyslu, že dokud bude Heinold ministrem, žádné nebezpečí (tj. uzavření česko-německého smíru) nehrozí.²⁵ Cílem

22 Typická byla jeho nevstřícnost vůči ministerskému předsedovi Stürgkhovi, který jej musel opakovaně žádat o možnost nahlédnout do jmenovacích návrhů pro povýšení soudců v Čechách v létě 1912. Šlo o podobně choulostivou záležitost jako Hohenburgerův výnos, od které si česká strana slibovala odstranění „křivdy“ spáchané právě výnosem (srov. NA, MRP/R, kart. 15, Bf 269/1912). Konečný poměr jmenovaných českých a německých soudců smluvený mezi českým poslancem E. Koernerem a ministrem Hohenburgerem ovšem ministr nedodržel a výsledkem bylo silné rozčarování nejen v českém politickém táboře, ale i u ministerského předsedy, který se nutně musel cítit podveden svým vlastním ministrem (tamtéž, Bf 868/1912).

23 NA, fond Prezidium ministerstva vnitra, Vídeň (PMV/R), kart. 12, sign. 3/Sprache, č. j. 9 478/1912, záznam prezidia ministerstva vnitra z 27. 9. 1912

24 K Heinoldovým názorům srov. Tobolka, Zdeněk: Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby, III/2. Praha 1936, s. 577–578.

25 Fellner, F. – Corradini, D. A.: Schicksalsjahre Österreichs, Bd. 1, s. 524, zápis 12. 1. 1913; ÖStA, Kriegsarchiv, Militärkanzlei des Generalinspektors der gesamten bewaffneten Macht Erzherzog Franz Ferdinand (MKFF), kart. 75, sign. Pö 23/1912.

výnosu mělo být Thunovi v Praze ztížit další zamýšlené pokračování smiřovaček, což se beze zbytku podařilo. Tento výklad se zdá velmi pravděpodobný, minimálně odpovídá chování aktérů a jejich vztahu k vyrovnávacím jednáním. Celou hypotézu podporuje i fakt, že k vydání výnosu došlo po několikaměsíčním přešlapování ve chvíli, kdy Heinold zastupoval ministerského předsedu Stürgkha, pobývajícího na odpočinku v Kaltenleutgeben, jenž se o celé akci dozvěděl až ex post. Jak moc mu zpomalení v chodu jednání vadilo, není zcela zřejmé, nicméně v dalších týdnech se opakovaně snažil vyhovět přáním místodržitele a uklidnit situaci v Čechách. Nejprve vydáním vládního prohlášení, které mělo uvést na pravou míru účel a vyznění ministerského textu,²⁶ a když to nestačilo, tak přiměl ministra spravedlnosti k vydání dalšího výnosu.²⁷

Dalším zmírňujícím prostředkem mělo být připravované a dlouho očekávané jmenování soudců a soudních úředníků v Čechách, které mělo ve větší míře zvýhodnit české úředníky před německými, respektive odškodnit ty české uchazeče, kteří budou poškozeni v hodnostním postupu.²⁸ Resort justice se již několik let snažil vyhnout nepříjemným interpelacím, opakovaným deputacím, stížnostem a intervencím ze strany německých měst a okresů, které se neohdly smířit se skutečností, kdy na místních soudech seděli v čím dál větší míře soudci české národnosti. Při jmenováních a přesunech se proto preferovali němečtí kandidáti na úkor služebně starších Čechů, kterým trvalo tedy nepoměrně déle i při lepší kvalifikaci dosáhnout vyšších a lépe placených hodnostních tříd.²⁹ Tím se dostáváme vlastně zpět na samý počátek problému. Tedy k tomu, že na začátku byl český soudce v německém okrese.

Karel Frypés přišel k teplickému soudu v květnu 1905 jako auskultant, tedy justiční čekatel, a vykonával tak jen pomocné úkoly. Teprve v březnu 1910 byl jmenován c. k. soudcem (do IX. hodnostní třídy) a o měsíc později mu bylo ministrem spravedlnosti propůjčeno místo samosoudce u okresního soudu v Teplicích.³⁰ Teprve tehdy se stal z pohledu rakouské ústavy soudcem a nabyl tak ochrany, kterou státní základní zákon o soudní moci poskytoval. Nemohl být tedy proti své vůli přeložen ani penzionován, ačkoliv by si to teplická městská rada i okresní zastupitelstvo velmi přály. Se jmenováním do pozice samosoudce souviselo i pověření vedením některého z oddělení okresního soudu, Frypés působil nejprve v trestním

26 Wiener Zeitung 21. 9. 1912, s. 6–7, Die Spruchpraxis bei den Gerichten in Böhmen.

27 Jeho text se nachází viz NA, MS/R, kart. 521, č. j. 27993/1912, koncept výnosu ministra spravedlnosti prezidia Vrchního zemského soudu v Praze 27. 9. 1912. Viz příloha č. 2.

28 Srov. Kazbunda, K.: Otázka česko-německá, s. 105–115.

29 Klečacký, M.: Iluze nezávislosti, s. 432–462.

30 NA, fond Prezidium místodržitelství (PM), kart. 5062, sign. 8/1/92-19, č. j. 23541/1915, zpráva přednosty Okresního soudu v Teplicích-Šanově Okresnímu hejtmanství tamtéž 16. 5. 1915.

úseku, pak v exekučním oddělení a nakonec mu přednosta soudu světil oddělení nesporné agendy, kde se očekávalo, že jeho působení vyvolá nejméně konfliktů. Karel Frypés se totiž v postavení c. k. úředníka choval jako český nacional, který nepůsobil ve většinově německém okrese, ale naopak ve většinově české zemi. Jeho česky psaná předvolání, česky psané protokoly, přijímání českých usnesení a vynášení českých rozsudků nejen provokovaly, ale v důsledku i znepříjemňovaly život a službu ostatním soudcům a soudním úředníkům. Ti totiž většinou česky vůbec neuměli stejně jako místní obyvatelé, jimž se Frypésovy přípisy dostávaly do rukou. Jedno z jeho usnesení v kauze pražského vydavatele a knihkupce Vilímka se v důsledku stalo vítanou záminkou pro ministra spravedlnosti k vydání výnosu, jehož účelem mělo být snad sjednocení praxe v rámci jednoho soudu, nakonec ovšem posloužil spíše ke zmaření česko-německých vyrovnávacích jednání. Frypése ovšem tento případ nezastavil.

V létě 1913 jako soudní exekuční komisař sice odeslal zadlužené německé majitelce realit v Sobědružích vyřízení její věci v němčině, ovšem příslušný zápis do pozemkové knihy nařídil provést česky. A protože soudní kancelista česky neuměl, zapsal celou věc sám.³¹ Tento krok se okamžitě dostal na veřejnost a vyvolal kritiku a protesty v tisku,³² v městském zastupitelstvu, ale i demonstrace proti „čechizaci“, shodou okolností 9. července 1913 přijalo teplické městské zastupitelstvo usnesení ohrazující se proti velkému počtu českých úředníků přidělených státním úřadům ve městě.³³ O dva roky později se starosta města obrátil na personálního referenta ministerstva spravedlnosti s informací, že se okresní soudce Karel Frypés údajně uchází o přeložení. Žádal jej, aby jeho prosbě bylo pokud možno vyhověno. Stejnou prosbu zopakoval v osobním dopisu ze srpna téhož roku.³⁴ Jelikož se nic nestalo, o rok později žádala teplická městská rada opět o přeložení Frypése pryč z města, o měsíc později tuto žádost podpořilo i okresní zastupitelstvo.³⁵

Frypésovým postavením v okrese otrásló jak jeho provokativní vystupování, tak i válečný stav, do kterého Rakousko-Uhersko vstoupilo roku 1914. Mimořádné poměry se projevíly i ve zvýšené kontrole všech rakouských občanů, u kterých se předpokládaly kontakty s nepřátelskou cizinou. To byl případ Karla Frypése,

31 Tamtéž.

32 Srov. Bohemia 6. 7. 1913, s. 6, Die Tschechisierung der staatlichen Ämter in Teplitz-Schönau; Bohemia 5. 8. 1913, s. 4, Zu den Sprachenverhältnissen beim Bezirksgerichte zu Teplitz.

33 NA, MS/R, kart. 521, č. j. 13296/1913, žádost městské rady v Teplicích-Šanově ministerstvu spravedlnosti 9. 7. 1913.

34 Tamtéž, č. j. 25057/1915.

35 Tamtéž, č. j. 31937/1916; č. j. 34658/1916.

který se už od dob studií věnoval překladům ruské klasické literatury,³⁶ měl styky s ruskými občany v Rakousku a jednou dokonce do Ruska vycestoval. V listopadu 1914 proto okresní hejtmanství v Teplicích nařídilo kontrolu jeho osobní korespondence.³⁷ Všechny Frypésovy dopisy od té chvíle putovaly nejprve na hejtmanství, kde je tamní úředník otevřel, přečetl a následně zase zalepil a orazítkoval „Staatspolizeilich eröffnet.“³⁸ Jaký dopad měl takový postup na prestiž a postavení státního úředníka a soudce, se lze snadno domýšlet. A nemůže tak proto ani překvapit, že Frypés skutečně během válečných let několikrát požádal o své přeložení. Teprve v roce 1918 byl jmenován radou zemského soudu u Krajského soudu v Hradci Králové. Než však mohl v tomto východočeském městě nastoupit, byl dočasně přeložen k Okresnímu soudu v Úpici, a tak teprve 20. září se skutečně dostal do Hradce Králové. Za měsíc však již bylo všechno jinak, v Praze vznikla nová československá vláda, vrchní zemský soud dostal nového prezidenta a z Karla Frypése se stal československý úředník. Po obsazení pohraničních oblastí Čech začalo pražské ministertvo spravedlnosti organizovat tamní soudní službu. Karel Frypés byl svou znalostí prostředí cennou akvizicí, a tak se dne 2. října 1919 vrátil do Teplic, tentokrát jako přednosta tamního okresního soudu.³⁹ Na svém odpovědném a náročném místě vydržel až do svého penzionování v roce 1927, o dva roky později v Teplicích zemřel.⁴⁰

36 Roku 1896 přeložil povídky V. I. Němiroviče-Dančenka, o deset let později se podílel na prvním spolehlivém překladu *Vojny a míru* L. N. Tolstého, překládal i další díla. Srov. http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/FRYP%C3%89S_Karel_13.11.1876-18.1.1929 [3. 1. 2019].

37 NA, PM, kart. 5054, sign. 8/1/92-19, zpráva Okresního hejtmanství v Teplicích-Šanově prezidiu místodržitelství 14. 11. 1914.

38 Tamtéž, kart 5073, sign. 8/1/92-19, zpráva Okresního hejtmanství v Teplicích-Šanově prezidiu místodržitelství 2. 9. 1915.

39 NA, fond Vrchní zemský soud v Praze, inv. č. 1297, Seznam jmen k prezidiálnímu žurnálu, záznamy ke jménu Frypés, Karel.

40 Novopacko. Vlastivědná monografie okresu, Díl 2. Nová Paka 1927, s. 761–762.

Příloha 1

1912, 17. srpna, Vídeň

Výnos ministra spravedlnosti Vrchnímu zemskému soudu v Praze

NA, MS/R, kart. 521, č. j. 3320/1912

An das Oberlandesgerichtspräsidium in Prag, ad Präs. 2190/17/12.

Ich habe den Bericht Eurer Exzellenz über die Beschwerde gegen das Bezirksgericht Teplitz wegen widersprechender Handhabung der Sprachenvorschriften im gerichtlichen Streitverfahren zur Kenntnis genommen.

Ich teile die Anschauung Eurer Exzellenz, dass ein gebieterisches Eingreifen des Gerichtsvorstehers im vorliegenden Falle ausgeschlossen war, da es sich um eine Frage der Rechtssprechung handelt. Dasselbe gilt aber auch von den übergeordneten Aufsichtsbehörden, weshalb auch das Justizministerium ein solches Eingreifen ablehnen muss.

Trotzdem ich ein gebieterisches Eingreifen durch die Justizverwaltungsbehörden in Fällen der in der Frage stehenden Art für ausgeschlossen halte, so glaube ich doch wohl, dass ein Mittel und Wege gibt, um widersprechende Entscheidungen eines und desselben Gerichtes nach Tunlichkeit hintanzuhalten.

Nach § 25 des G[erichts]o[rganisations]g[esetzes] steht dem Vorsteher des Bezirksgerichtes die Ausübung der dem Bezirksgerichte zukommenden Gerichtsbarkeit zu und obliegt ihm ausserdem die allgemeine Dienstaufsicht.

Nach § 26 des G[erichts]o[rganisations]g[esetzes] obliegt ihm ferner die Verteilung der Geschäfte unter die Einzelrichter und richterlichen Hilfsbeamten des Bezirksgerichtes.

Auf Grund dieser Bestimmungen ist der Bezirksgerichtsvorsteher in der Lage, nicht nur durch Belehrung auf die Einzelrichter einzuwirken, sondern auch im Wege der Geschäftsverteilung und durch Ansichziehung der Entscheidung in einzelnen Rechtssachen die Gleichmässigkeit der Rechtssprechung des Gerichtes anzustreben und zu fördern.

In gleicher Weise vermag der Präsident des übergeordneten Gerichtshofes erster Instanz und der Oberlandesgerichtspräsident im Wege der Belehrung und entsprechenden Geschäftsverteilung das Vorkommen widersprechender Entscheidungen desselben Gerichtes hintanzuhalten.

Da die Verfügung des Kreisgerichtspräsidenten in Leitmeritz sich in diesem Rahmen bewegt und der Unabhängigkeit und Selbständigkeit der Einzelrichter nicht nahe tritt, so ist sie meines Ermessens nicht zu beanstanden.

Auf Grund dieser Erwägungen dürfte es sich empfehlen, die Vorsteher der Bezirksgerichte und die Gerichtshofspräsidenten erster Instanz auf die erwähnten durch das Gesetz gebotenen Handhaben zur Erzielung einer einheitlichen Rechtssprechung, und zwar nicht nur in Fragen des Prozessrechtes, sondern auch in sol-

chen des materiellen Rechtes aufmerksam zu machen.

Der Bericht samt Beilagen folgt zur weiteren Verfügung zurück.

Wien am 17. August 1912.

Příloha 2

1912, 27. září, Vídeň

Konzept výnosu ministra spravedlnosti zaslaný prezidiu Vrchního zemského soudu v Praze

NA, MS/R, kart. 521, č. j. 27993/1912

An das Oberlandesgerichtspräsidium in Prag.

Der Erlass des Justizministeriums vom 17. August 1912, Z. 3320 setzt auseinander, durch welche Mittel verhindert werden könnte, das bei demselben Gerichte in derselben Rechtsfrage entgegengesetzt entschieden wird.

Der Erlass ist irrtümlicher Weise so gedeutet worden, als ob er in einer der richterlichen Entscheidung vorbehaltenen Sache auf die Richter nach einer bestimmter Richtung Einfluss zu nehmen versuche und namentlich den Zweck verfolge, durch Weisungen an die Gerichte darauf hinzuwirken, dass diese sprachrechtlichen Fragen in einem vom Justizministerium vorgezeichneten Sinne entscheiden.

Obwohl der Inhalt des Erlasses zu einer solchen Missdeutung ganz und gar keinen Anlass gibt, legt das Justizministerium doch Wert darauf, ausdrücklich festzustellen, dass dem Erlasse die Absicht, auf richterliche Entscheidungen nach einer bestimmter Richtung Einfluss zu nehmen und insbesondere für die Entscheidung sprachrechtlicher Fragen Weisungen zu erteilen oder Richtlinien vorzuzeichnen, vollkommen ferne lag.

Schon aus seinem Wortlaute ergibt sich, dass der Erlass *nur* den Fall einer zwispältigen Entscheidung derselben Rechtsfrage bei demselben Gerichte im Auge hatte und allgemein behandelt und selbstverständlich nur auf die Erzielung einer einheitlichen Rechtssprechung bei demselben Gerichte überhaupt, nicht aber darauf Gewicht legt, ob sich ihre Herstellung schliesslich im Sinne der einen oder im Sinne der anderen Auslegung des Gesetzes vollzieht.

Nicht darum handelt es sich dem Erlasse, *wie*, sondern, *dass* gleich entschieden wird.

Die Justizverwaltung ist zwar für den Inhalt der richterlichen Entscheidungen nicht verantwortlich; sie hat aich kein Recht und kein Interesse, auf die Rechtssprechung bestimmenden Einfluss zu nehmen; sie hat aber das Recht und die Pflicht, die ordnungsmässige Ausführung der Geschäfte zu überwachen (§§ 74 bis 76 des G[erichts]o[rganisations]g[esetzes]) und, soweit sie es mit den Mitteln der

Dienstaufsicht und ohne der Selbständigkeit und Unabhängigkeit der Richter nahezu treten vermag, darauf hinzuwirken, dass wenigstens bei demselben Gerichte nicht in einer Sache als Recht erklärt wird, was man in einer anderen ganz gleichen Sache als dem Rechte widersprechend erkennt. Denn es liegt auf der Hand, dass durch widersprechende Entscheidungen desselben Gerichtes in derselben Frage nur Verwirrung angerichtet, die Achtung vor dem Gesetze gefährdet und das Ansehen der Gerichte beeinträchtigt werden kann. Der schwere Nachteil eines Schwankens der Rechtssprechung überhaupt wird geradezu unerträglich, wenn bei demselben Gerichte verschiedene Parteien je nach der Geschäftsverteilung des Gerichtes verschiedenes Recht erhalten. Deshalb macht es § 2 der Geschäftsordnung dem Vorsteher des Gerichtes zur Pflicht, darüber zu wachen, dass gleichartige Geschäfte, auch wenn deren Besorgung in verschiedenen Händen liegt, nach einheitlichen Grundsätzen erledigt werden. Tatsächlich wird auch bei den Gerichten, bei denen eine Meinungsverschiedenheit der Einzelrichter zutage tritt, seit Geltung der neuen Einzelrichterverfassung regelmässig und zwar mit Erfolg der Versuch unternommen, durch gemeinsame Besprechung der streitigen Fragen zu einer einheitlichen Auffassung und Rechtsanwendung zu gelangen. Ebenso wenig wie dieser Vorgang, bedeutet es einen Eingriff in die Unabhängigkeit der Rechtssprechung, wenn der Gerichtsvorsteher und die übergeordneten Justizaufsichtsorgane es versuchen, durch Belehrung auf eine gleichmässige Handhabung der gleichen Vorschriften hinzuwirken. Denn den Gerichten ist doch wohl aus der in den Justizministerial-Erlässen oft genug wiederholten Feststellung bekannt, dass eine solche Belehrung nicht mehr Bedeutung für sich in Anspruch nimmt, als ihr nach dem inneren Gehalte vermöge des wissenschaftlichen Wertes ihrer Ausführungen und Gründe zukommt. Wenn aber der Gerichtsvorsteher wegen des anders nicht zu vermeidenden Auseinandergehens der Rechtssprechung der Einzelrichter, somit aus einem triftigen Grunde im Sinne des § 17 der Geschäftsordnung sich veranlasst findet, während des Jahres die Geschäftsverteilung zu ändern, so liegt auch darin kein Eingriff in die Rechtssprechung, weil dadurch auf den Inhalt der Entscheidung des berufenen unabhängigen Richters in keiner Weise Einfluss genommen wird.

Ich ersuche das k. k. Präsidium, diesen Erlass allen unterstehenden Gerichten zur Kenntnis zu bringen.

Wien am 27. September 1912

Das adminstritative Meisterstück des Ministers Hohenburger. Die österreichische Justiz und der deutsch-tschechische Ausgleich vor dem Ersten Weltkrieg

Der Beitrag beschäftigt sich mit dem sog. Hohenburger-Erlass, vor allem mit den Umständen seiner Ausgabe, was in der Folge zur Unterbrechung der deutsch-tschechischen Ausgleichsverhandlungen im Sommer und Herbst 1912 führte. Den durch die tschechischsprachige Amtsführung des Richters Karl Frypés ausgelösten Sprachenstreit am Bezirksgericht in Teplitz nutzte der Justizminister zu einer Stärkung der Rolle des Gerichtsvorstehers, der nach seiner Interpretation jederzeit die Arbeitseinteilung abändern und sprachlich strittige Fälle persönlich erledigen konnte. Das persönliche Engagement des Justizministers Victor Hohenburger und die zeitliche Abstimmung des Erlasses unterstützen die Vermutung, dass es sein tatsächlicher Zweck war, die Ausgleichsverhandlungen zu stören oder auszusetzen. Eine Aufmerksamkeit wird auch dem Zustand der österreichischen Justizverwaltung gewidmet, die sowohl das Objekt des Interesses der deutschen, wie der tschechischen Seite war, und deren Probleme (sprachliche, persönliche oder organisatorische) nicht selten den Verhandlungsverlauf beeinflussten, ebenso wie die Persönlichkeit des Richters Frypés.

A piece of minister Hohenburger's administration skills. Austrian justice system and Czech-German Compromise before World War I

The paper focuses on the so-called Hohenburger Ordinance, especially on circumstances pertinent to its issuance, which, in consequence, led to disruption of Czech-German compromise talks in summer and autumn 1912. A language dispute at the District Court in Teplice, provoked by Czech judge Karel Frypés, was used by the justice minister to enforce the role of the Court President, who, according to minister's intentions, could change the work schedule at any time and assign the problematic cases to himself. A personal involvement of justice minister Victor Hohenburger and the timing of the ordinance support the assumption that its real purpose was to impede or disrupt the progress in compromise talks. The attention is paid also to the situation in the Austrian justice administration that was matter of interest from both Czech and German political parties and whose problems (language, personnel, or organisational) frequently influenced the course of compromise talks, as well as to the personality of the Czech judge Karel Frypés.